

Abdullah Paşa daha sonra birçok yerde idarecilik görevini sürdürdü. 1151'de (1738) İnebahtı muhafızı, ertesi yıl Bosna valisi oldu. 1154 Muharreminde (Mart-Nisan 1741) Özü valiliğine tayin edildi. Ardından kendisine Bender muhafazası şartıyla Karaman valiliği verildi. 1743 Ocağında Vidin muhafızlığı ile Niğbolu sancak beyliğine, 1745 Martında ise dördüncü defa Rumeli valiliğine getirildi. Bu görevden alınca emekliliğini istedi (Ağustos 1746). İsteği kabul edildi ve kendisinin önce Varna'da, daha sonra Dimetoka'da oturmasına izin verildi. Fakat bir ay sonra vezirliği iade edildi, bunda etrafındakilerin telkiniyle tekrar görev alma talebi ve yeniden eski itibarına kavuşma düşüncesi de rol oynadı. Bunun ardından önce Bender muhafızlığına getirildiyse de Kırım hanının devreye girmesiyle bu görev bir başkasına verilince kendisine Tırhala sancağı arpalık olarak tahsis edildi. 1161 Saferinde (Şubat 1748) son görev yeri olan Bosna valiliğine gitti. Bu görevde iken Travnik'te vefat etti (Rebûlâhir 1162 / Mart 1749). Vefat haberi İstanbul'a 7 Mayıs'ta ulaşınca Travnik'teki ailesinin İstanbul'a gönderilmesi için Bosna kadısına emir yollandı (Uzunçarşılı, IV/2, s. 347). Türbesi Travnik'tedir.

Kaynaklarda karakteri hakkında bilgi yer almaz; ancak pek çok yerde hizmet etmiş tecrübe sahibi bir devlet adamı olduğu açıktır. Onun itidal sahibi ve askerî kudretten ziyade bürokratik işlerle malî

konulara derin vukufu bulunduğu üzerinde durulur. Okuma ve yazmaya önem veren, kültürlü, iyi yetişmiş bir kişiydi. Bazı kaynaklarda ondan "Çelebi" unvanıyla bahsedilmesi muhtemelen döneminin kültürel çevrelerinde tanınmasıyla bağlantılıdır. Abdullah Paşa'nın devlet nizamına dair Edirne Vak'ası sırasında daha defterdar iken III. Ahmed'e sunulmak üzere bir risâle kaleme aldığı bilinmektedir (*Risâle fi nizâmî'd-devle*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1161, Hazine, nr. 380). Burada vezîriâzâmın görevleri, çeşitli idarî görevlilerin, Yeniçeri Ocağı'nın, timar ve zeâmet sahiplerinin, reâyânın durumu konu edilmiştir. Eser kataloglarda önce oğlu Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya, daha sonra ağabeyi Mehmed Efendi'ye nisbetle kaydedilmiştir (Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 507-508). Ayrıca sadrazamlığı dönemine ait *Telhîsât* adlı bir risâlesi vardır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2238; Nagy Pienaru, "Informatii istorice dintr-o colectie inedita de documente otomane din 1737: Telhîsât-ı Sadrazam Muhsinzâde Çelebi Abdullah Paşa", *Studii și Materiale de Istorie medie*, XV [1997], s. 85-96). Burada cepheden I. Mahmud'a yolladığı telhisleri toplanmıştır. Ailesinin hayli varlıklı oluşu, malî özelliğe sahip (darphâne emniyeti, başbâki kulluğu, kethüdâlik gibi) devlet işlerine girmesine ve kendisine daha çok bununla ilgili görevler verilmesine vesile teşkil etmiştir. Dört buçuk ay süren sadrazamlığı dönemi savaş şartlarının belirlediği siyasî ortam içinde geçmiş, kendisine İstanbul'da kalarak idarî tasarrufta bulunma fırsatı verilmemiştir. Oğullarından Mehmed Paşa iki defa vezîriâzam olmuş önemli bir devlet adamıdır. Abdullah Paşa'nın Vodina, Vidin ile Bosna kalelerinde cami yaptırdığı, Tırhala'da da çeşmeleri olduğu bildirilir. İstanbul Bahçekapı'daki mükellef sarayının çeşitli devlet toplantılarında kullanıldığı ve Muhsinzâde Sarayı diye şöhret kazandığı bilinmektedir (*Subhî Tarihi*, s. 330).

BİBLİYOGRAFYA :

Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 151, 207, 239-240, 248, 270; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 798, 817; Uşşâkizâde İbrahim, *Uşşâkizâde Tarihi* (haz. Raşit Gündoğdu), İstanbul 2005, II, 948, 980, 1021, 1065; Silâhdar, *Nusretname*, II/2, s. 247, 357, 360, 372, 373-375, 383, 386-387, 420; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, s. 672, 795, 807, 952, 954, 978, 1056, 1063, 1077, 1082, 1148, 1359, 1590-1591; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 203^p-204^a; 1730 *Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi* (haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1943, s. 54, 56-58, 62, 63; *Destârî*

Sâlih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962, s. 26, 29-31, 34, 36-37, 42; Şehrizâde Mehmed Said, *Hadikatü'l-vüzerâ Zeyli* (Osmanlı Sadrazamları: Hadikatü'l-vüzerâ ve Zeylleri içinde, haz. M. Aslan), İstanbul 2013, s. 209-212; *Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte* (haz. Mesut Aydiner), İstanbul 2007, s. 63, 66, 69, 76, 82, 122, 314, 330, 357, 362, 372, 425, 427; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 17-21, 66-67, 127, 141, 146; Vâsif Ahmed Efendi, *Târih*, Kahire 1246, s. 187; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 343-347; Yuzo Nagata, *Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, Tokyo 1974, s. 13, 14, 117-118; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri III*, s. 29, 370, 447-448.

FERİDUN EMECEN

ABDULLAH PAŞA, Seyyid

(ö. 1174/1761)

Osmanlı sadrazamı.

"Kesici" lakaplı Kerküklü Firârî Seyyid Hasan Paşa'nın oğludur. Bu sebeple Firârîzâde olarak da anılır. Sarayda yetişti ve silâhşörlük, kapıcıbaşılık, kapıcılar kethüdâlığı gibi önemli yerlerde bulundu. Bu arada bazı ağalara vekâlet etti. 1151 Muharreminde (Mayıs 1738) büyük mîrâhurluğa getirildi. Aynı yıl vezâretle, Aydın'da çıkan Sarıbeyoğlu isyanını bastırmağa görevlendirilen Şehlâ Ahmed Paşa'ya yardım için Anadolu'ya asker sevketmesi emri verildi (*Subhî Tarihi*, s. 447). 1155'te (1742) Anadolu Beylerbeyi Hekimoğlu Ali Paşa'ya seraskerlik kürkü ile birlikte sadâret mühürünü götürdü.

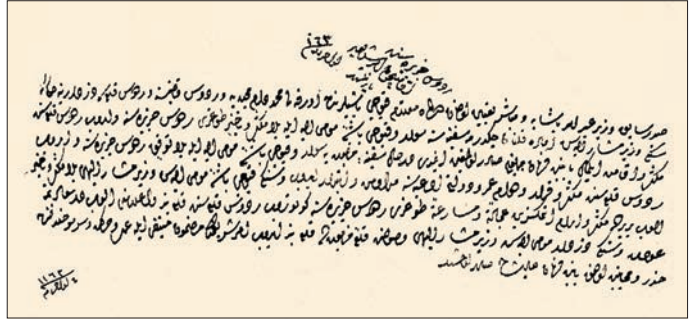
Ocak 1746'da üç tuğlu vezir rütbesiyle, 1718'den beri muhassıllık şeklinde yönetilen ve sadrazamlara has olarak tayin edilen, ancak o sırada eyalete çevrilen Kıbrıs valiliğine getirildi. Ertesi yıl kasım sonlarında Rakka valiliğine nakledildiyse de hemen ardından tekrar eski görevinde kalması uygun görüldü. Mart 1747'de Aydın (Güzelhisar) muhassılı oldu. On iki gün sonra hâmisî Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa onu gizlice gönderdiği bir haseki ile İstanbul'a çağırdı ve 17 Şâban 1160 (24 Ağustos 1747) tarihinde Sultan I. Mahmud tarafından sadrazamlığa tayin edildi (Şem'dânizâde, I, 133; Vâsif, s. 157). Başta çağdaşı Vak'anüvis İzzî olmak üzere (*Târih*, vr. 133^a) bu münasebetle tarihler düşürülmüştür.

Abdullah Paşa'nın sadrazamlığı döneminin en önemli dış hadisesi 4 Eylül 1746 tarihinde İran'da Nâdir Şah'ın öldürülmesinin ardından yerine geçen Avşar hânedanıyla yapılan, antlaşmanın devamını sağlamaya yönelik faaliyetler oldu. Nitekim I. Mahmud'un yazılı emri üzerine

Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın türbesi

sadrazamlık sarayında yapılan, başta şeyhülislâm olmak üzere Divân-ı Hümâyün hâcegânının, kazaskerlerin, İstanbul kadısının, bazı devlet ricâli ile ulemânın, yeniçeri ağası ve yüksek rütbeli ocak ağalarının katıldığı meşveret toplantısında serhadlarda görevli paşa ve zâbitlerin yapılan barışa bağlı kalmaları hususunda uyarılmaları, daha sonra izlenecek siyasetin Bağdat Valisi Ahmed Paşa'dan gelecek kâğıtlara göre belirlenmesi kararlaştırıldı. Bu arada İran'dan gelen zor durumdaki göçmenlere (reâyâ ve aceze) gerekli yardımların yapılması ve uygun yerlere iskânları da alınan kararlar arasındaydı (a.g.e., vr. 135^b-137^a). Ertesi yıl İran elçisini kabul eden Abdullah Paşa, İran i'timâdüddesinin gönderdiği mektubu aldı ve ona cevap yazarak elçiye teslim etti. Yine onun sadrazamlığı sırasında çok sert kışların yaşandığı İstanbul'da küçük çaplı esnaf ayaklanmaları çıktı, fakat büyümeden bastırıldı (Şem'dânîzâde, I, 146, 152). Ancak az sonra 24 Muharrem 1163 (3 Ocak 1750) tarihinde saraya çağrılıp sadâret mührü kendisinden alındı ve Devâtîdâr Mehmed Emin Paşa'ya verildi. Dilâverzâde ile Vak'anüvis Vâsîf azil tarihini 2 Safer 1163 (11 Ocak 1750) olarak kaydeder (Târih, s. 157). Otuz ay kadar sadrazamlık yapan Abdullah Paşa'nın azil sebebi sınır boylarındaki eyalet ve sancakların meseleleriyle yeterince

Seyyid Abdullah Paşa'nın Rodos Kalesi'nde ikametıyla ilgili hüküm (BA, MD, nr. 154, s. 223, hk. 702)

ilgilenmemesi gösterilir (İzzî, vr. 215^{a-b}). Dilâverzâde ise bunu görevinin fazla uzun sürmesine bağlar. Birkaç gün bostancıbaşı mahbesinde tutulan Abdullah Paşa 2 Safer 1163'te (11 Ocak 1750) Rodos'a önce kalebind olarak, ardından mecburi ikamet üzere gönderildi (BA, MD, nr. 154, s. 223).

Abdullah Paşa aynı yıl içinde Karaman valiliğine tayin edildiyse de daha görev yerine ulaşmadan Mısır valiliğine gönderildi. 13 Şubat 1753 tarihinde Halep, 24 Ağustos 1755'te Râğıb Paşa ile becayiş yapılarak Rakka valisi oldu. 1757 Ekiminde Diyarbekir, ertesi yıl tekrar Halep valisi tayin edildi. 1174 Şâbanında (Mart 1761) hastalanarak burada vefat etti ve Ebûbekir Tekkesi hazîresinde defnedildi. Vefatına "vakt-i hasret" ibaresiyle tarih düşürülmüştür. Eğriboyun veya Boynueğri lakabıyla da anılan Abdullah Paşa'nın İstanbul'da Tavşantaşı'nda bir mektebi, Eyüp'te Debağlar Hamamı civarında sahilhânesinin kapısında bir çeşmesi vardır. Haremeyn için surre vakfettiği de nakledilir (BA, MD, nr. 159, s. 320). Çağdaşları tarafından cömert, yumuşak huylu, hüsn-i hat sahibi, maarifi seven ve destekleyen, derviş yaratılışlı biri olarak nitelenirken Şem'dânîzâde kendisini sadrazamlıktan önce başarılı, fakat sadrazam olduktan sonra öfkeli ve sert biri diye tavsif eder ve öfkelendiği bir beygiri değiirmene koşmasını örnek gösterir (Mürî't-tevârih, I, 133).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 154, s. 123, 243, 266, 324, 325; nr. 155, s. 400; nr. 157, s. 236; nr. 160, s. 239; İzzî, Târih, İstanbul 1199, vr. 131^b-133^a, 135^a-137^a, 161^a-162^a, 214^{a-b}, 215^{a-b}; Dilâverzâde Ömer, Zeyl-i Hadikatü'l-vüzerâ (Hadikatü'l-vüzerâ içinde), İstanbul 1271 → Freiburg 1969, s. 74-76; Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte (haz. Mesut Aydınar), İstanbul 2007, s. 131, 447; Şem'dânîzâde, Mürî't-tevârih (Aktepe), I, 109, 117, 133, 143, 146, 152; Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Selâtin, s. 72; Murâdî, Silkü'd-dürer, III, 83-84; Vâsîf, Târih, Bulak 1243, s. 156-157; Sicill-i Osmânî, III, 382-383; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/2, s. 367-369, 370, 371; Danişmend, Kronoloji², IV, 33; V, 59.

ABDULLAH QUILLIAM
(1856-1932)

Britanya adaları şeyhülislâm unvanı verilen İngiliz müslüman.

İngiltere'nin Liverpool şehrinde doğdu. İhtida etmeden önceki adı William Henry Quilliam'dır. Çocukluğu Isle of Man'de geçti. Liverpool Institute'de öğrenim gördü ve metodist bir hristiyan olarak yetişti. Gençliğinde alkolizm karşıtı cemiyetlerin faaliyetlerine katıldı. Jeoloji, antropoloji ve zooloji alanlarında çalışmaları oldu. Hukuk eğitimi alarak avukatlık yaptı. Çeşitli sebeplerle Kuzey Afrika'ya yaptığı seyahatlerde İslâm dinini tanıma fırsatı bulan Quilliam titiz araştırmalar sonucunda 1887'de müslüman olarak Abdullah adını aldı. Aynı yıl Liverpool İslâm Cemiyeti'ni kurarak tebliğ faaliyetlerine başladı. Evini cami haline getirdi. Brougham Terrace'a taşındıktan sonra satın aldığı komşu binalarla birlikte burasını cami, kütüphane, müze, yatılı ve gündüzlü okullardan oluşan küçük bir külliye çevirdi. Ayrıca gayri müslim çocukları için Medina House adıyla bir yetimhane kurdu. Bu külliye mühtedi Haschem Wilde, Nasrullah Warren, Joseph H. McGovern gibi isimler tarafından çizim ve teknik ressamlık, kimya, elektrik, fotoğraf ve fotometri, resim, stenografi alanlarında dersler veriliyordu; Arapça, Fransızca, Farsça ve Urduca öğretiliyor, sanatsal ve bilimsel etkinlikler gerçekleştiriliyordu. Ayrıca bu merkeze gayri müslimler pazar vaazlarına davet ediliyor, cuma namazları da burada kılınıyor, bizzat Quilliam yönetiminde nikâh ve cenaze merasimleri yapılıyordu.

Abdullah Quilliam, kendisini tebrik eden Sultan II. Abdülhamid'den aldığı davet üzerine oğlu Robert Ahmed ile birlikte 1891'de İstanbul'a ilk ziyaretini yaptı. Yıldız Sarayı'nda üst düzeyde ağırlandı ve Mecidî nişanı ile taltif edildi. Bu arada

Seyyid Abdullah Paşa'nın Diyarbekir valiliğine tayiniyle ilgili hüküm (BA, MD, nr. 159, s. 320, hk. 891)

